

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 3	Стр. 995-1012	Ниш	јул - септембар	2012.
----	----------	-------	---------------	-----	-----------------	-------

UDK 316.422 : 352 (497)

Прегледни рад

Примљено: 25.05.2012.

Ревидирана верзија: 29.05.2012.

Божо Милошевић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за социологију
Нови Сад

ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКА МОДЕРНИЗАЦИЈА И ТРАДИЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА НА БАЛКАНУ*

Апстракт

У раду се разматра проблем „нарушавања“ традиционалног идентитета локалних заједница, који настаје са све убрзанијим процесима глобализације. У том смислу се проблем глобализацијске модернизације разумева као специфичан вид модернизације. Тај вид модернизације је отворен за локалне утицаје; за разлику од класичног (националног) процеса модернизације, који се добрим делом односио презриво према идентитету локалних заједница. Унутарнационална модернизација је добрим делом допринела да се „опустоше“ природни ресурси локалних заједница и да се осиромаше њихов социокултурни капитал. Глобализацијска модернизација локалних заједница се садржи у појму „глокализације“, који је Р. Робертсон увео у ширу научну и научнополитичку употребу, како би назначио да глобализација није „баук“ који кружи светом с циљем да поништи сво (традицијом) акумулирано наслеђе, већ да уважава то наслеђе као важан чинилац глобалног развоја.

Аутор овог рада управо види у процесима глокализације погодан оквир за разумевање развојних могућности локалних заједница на Балкану, које могу убрзати садржајније укључивање балканских друштава у развијенији део Европе.

Кључне речи: модернизација, традиција, локална заједница, развој, српско друштво, Балкан

bozom@ff.uns.ac.rs

* Овај прилог је урађен у оквиру научноистраживачког пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Владе Р. Србије, за период 2011-14: *"Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција"* (бр.179074), у реализацији Центра за социолошка Истраживања Филозофског факултета у Нишу.

GLOBALIZING MODERNIZATION AND TRADITIONAL IDENTITY IN THE LOCAL COMMUNITIES IN THE BALKANS

Abstract

This paper investigates the problem of the “violation” of the traditional identity in local communities, resulting from the more and more accelerated processes of globalization. In this sense, the problem of globalizing modernization is seen as a particular form of modernization. This form of modernization is open for local influences, unlike the classical (national) process of modernization, which involves a kind of contempt for the identity of local communities. Intra-national modernization has largely contributed to the “devastation” of the natural resources in local communities and to the impoverishment of their socio-cultural capital. The globalizing modernization of local communities is expressed by the term “glocalization”, which was “introduced” into a broader scientific and political use by R. Robertson in order to indicate that globalization is not a “bogey” that circles the world aiming to dispense with the (tradition-) accumulated heritage, but that it respects heritage as an important factor in the global development.

The author of the paper recognizes the processes of glocalization as an adequate framework for understanding the development opportunities for the local communities in the Balkans, which could accelerate a more substantial inclusion of the Balkan societies into the more highly developed part of Europe.

Key words: Modernization, Tradition, Local community, Development, Serbian society, The Balkans

САВРЕМЕНЕ ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ: ИЗМЕЂУ НАЦИОНАЛНЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКЕ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ

Модернизација и друштвени развој не морају да се подударају у свим сегментима. Али, у једном сегменту су подударни. Тај сегмент се односи на друштвеноекономски развој. Наиме, свака расправа о друштвеноекономском развоју, мање или више експлицитно, полази од искуствене чињенице да је ту пре свега реч о удруженом напору човека да овлада природним условима своје егзистенције. Отуда се социолошко разумевање модернизације, кроз ту социоекономску „призму“ посматрања, у ствари заснива на класичном социолошком приступу природи. Код класика социолошке мисли (Диркема, Вебера, али и Маркса) природа се разумева као „ресурс“ који омогућава друштвеноекономски напредак. Из тог оквира се, потом, на модернизацију гледа као на све веће овладавање природом и њено трансформисање с циљем да се задовољавају све разноврсније потребе и интереси човека. Зато се ту природна средина третира као

„предмодерно стање“, а модернизација као процес који трансформише то стање друштва помоћу све рационалнијих видова коришћења природних ресурса (Goldblatt, 1996).

Из тог сазнајнотеоријског оквира произилази доста раширено једнострано становиште о утицају глобализацијских процеса на развој локалних заједница. То становиште третира модернизацију као „светски притисак“ на „локална подручја“. При томе се „локална подручја“ разумевају као природно, „предмодерно стање“, које је потребно „укротити“, „трансформисати“ и прилагодити наводно општем процесу националне (а понекада и глобализацијске) „рационализације“. Овде је реч о двоструком сужавању сазнајног видокруга (односно, реч је о двоструком редукционизму) у теоријским приступима глобализацијској модернизацији локалних заједница.

Први аспект тог редукционизма се односи на третирање локалних заједница као „локалних подручја“, где се анализа сужава на природне ресурсе у неком географско-геолошко-климатском делу планете Земље (или неког конкретног друштва), на које се потом ослања анализа могућности модернизације друшт(а)ва у условима глобализацијских утицаја. При томе се запоставља, у социологији искристалисано сазнање, да је појам/синтагма „локална заједница“ знатно сложенији од поимања „локалних подручја“. Локална заједница је садржајнији појам/синтагма, јер се односи на целовитост социокултурних процеса, веза и односа који се одвијају у специфичном природном окружењу; док се појам/синтагма „локално подручје“ управо односи на наведене природне особености неке друштвене (или планетарне) целине.¹ У већини савремених социолошких анализа и објашњења друштвеног развоја, који се најчешће излажу у оквиру расправа о глобализацији, готово да се изгубио из вида термин „локална заједница“. Ипак, у анализама села и „сеоских подручја“, тај термин се једноставно „подразумевао“. То није случајно, јер је село истовремено и „сељакова радионица“ и „заједница становања“, као и специфична испреплетеност природног амбијента (посебно пејсажа) и друштвеног простора (Milošević, 2004a, стр. 125); што све даје специфичан идентитет локалној (руралној) заједници у којој се успостављају релативно трајне културне вредности које осмишљавају специфичан начин живота сељака у тој заједници и у њеном повезивању са другим сличним заједницама и са ужим и ширим друштвеним окружењем/средином/околином.

¹ У једној анализи сличног проблема од стране српског социолога С. Болчића, из раних 80-их година 20. века, употребљава се термин „подручје“ у синонимном значењу са синтагмом „локална заједница“. Истина, Болчић ту наглашава да је неоправдано третирати (редуковати) проблем „недовољно развијених подручја“ на материјални развој, већ да треба - поред тога - обухватити „шире скале циљева развоја“ (Bolčić, 1983, стр. 145).

Други аспект редукционизма у анализи и објашњењу утицаја глобализацијске модернизације на локалне заједнице састоји се у третирању локалних заједница као пасивних прималаца, а не и као активних учесника у процесима модернизације. Отуда се такво третирање глобализацијске модернизације разумева као „притисак“ на локалне заједнице, а не као „изазов“ њиховој модернизацији. Међутим, однос између утицаја глобализације на модернизацију локалних заједница и повратног утицаја особености локалних заједница на смерове и домете глобализације је знатно сложенији и садржајнији од наведеног редукционистичког разумевања. Реч је о томе да се глобализацијски процеси, у стварности, више јављају као подстицаји (изазови) за модернизацију локалних заједница, него као једностран „притисак“ на њих. У том смислу, локалну заједницу треба схватити као специфичну средину друштва која не губи у потпуности свој (традиционални) идентитет у процесима глобализације, већ га „уграђује“ у те процесе.

Колико ће се глобализацијска модернизација јављати као „изазов“ а колико као „притисак“, зависи од већ оствареног степена модернизације локалних заједница, који је постигнут у ранијим процесима тзв. националне модернизације тих заједница. Глобализацијске промене, са новолибералном идеологијом као визијом пословања, наметнуле су промене, како у начину рада тако и начину организовања друштва. Те промене нису заобишле ни локалне заједнице. Како су локалне заједнице предмет интересовања (и) социологије, проблем „укорењивања“ нових видова модернизације долази све више до изражаја у социоекономским покушајима да се у тим друштвеним оквирима „открију“ (бар) они елементи социокултурног капитала који су преостали под налетом убрзане националне индустријализације и урбанизације. Ти елементи се најчешће настоје активирати посредством коришћења „људских ресурса“ у локалним заједницама. На тај начин се у локалним заједницама развијају нови видови (глобализацијске) модернизације, који настоје да отклоне неке негативне стране прве („старе“, унутарнационалне) модернизације.

Глобализацијска модернизација је много садржајнији процес од класичног схватања проблема модернизације. Док је класично схватање модернизације (које је преовладало средином 20. века) на модернизацију гледало као на сигурну будућност пре свега западних друштава и истовремено застајало на границама неког конкретног друштва, глобализацијска модернизација је више ризична, јер превазилази те границе и „вреднује“ све оно што је људски род створио или може да створи (Офе, 1999, стр. 18). Док класично схватање модернизације говори о негативној улози традиције, глобализацијско разумевање модернизација јасно наглашава многоструку сложеност односа између традиције и модернитета. Клаус Офе (Ofe, 1999, стр. 21) сматра да се у модернизацији укрштају и условљавају два

процеса; један који се састоји у одвајању актера, организација и друштвених подсистема од других процеса (тај процес се у теоријским расправама аргументује подацима из концепата о индивидуализацији, еманципацији, издвајању, осамостаљивању, самоуправљању, одвајању веза са целином друштва итд.) и, други, који се огледа у њиховом „спајању” (које се постиже превазилажењем, али и уз опадање традиционалних обавеза, рутине, фактичности, као и уз очекивања на пољу материјалне производње, културног стваралаштва, политичке партиципације и бирократске организације). Тиме је ревидирана и еволуционистичка теоријска замисао о модернизацији као једносмерном развоју неразвијених друштава према моделу развијеног Запада. На тај начин је широко прихваћен став да свака земља може имати сопствени пут развоја (Обрадовић, 1994).

Новије, глобализацијско (и, с њим у вези, глокализацијско) схватање модернизације је подстицајно за теоријско разумевање могућности локалних заједница да сачувају свој традиционално укореван идентитет (тј. да опстају) и да се истовремено мењају у складу са глобализацијским „трендовима“ у свету. „Биланс” тих новијих схватања модернизације изнео је Тириакиан (Tiryakian, 1998, стр. 31-52; *Zapf*, 2003, стр. 3) на следећи начин: модернизација је резултат делатности појединаца и колектива, а не аутоматски развој система; појединци и колективи теже да на нов начин постигну своје циљеве и да остваре своје вредности, али то зависи од њихових ресурса; модернизација није процес којим доминира консензус, већ конкуренција између модернизатора, конзервативаца и посматрача; наука је главни покретач модернизације, али религија и традиција не могу бити занемарене; главно обележје успешности модернизације јесте благостање читаве популације човечанства; центри модернизације могу се променити и померити; модернизација није континуитетни/линеарни процес, већ има циклусе и регресивне фазе. Могло би се наведеном билансу само додати то да модернизацијски процеси имају у својој позадини рационалност, као битну културно-вредносну компоненту (Milošević, 2004a, стр. 311). То значи да се развој неког конкретног друштва разумева и као развој сваког његовог дела, тј. као унутрашњи процес развоја модернизацијских потенцијала.

Дакле, савремена модерност је глобализована у формалном/системском погледу (која укључује државну организацију и њене симболе, затим научне и образовне системе и сл.), а локализована у садржајном смислу (у смислу специфичног друштвеноекономског развоја, који почива на специфичним културним вредностима и традицијама). Отуда Рудометоф (Roudometof) говори о „глокалним модерностима”, као о културним вредностима локалних заједница (Roudometof, 2003, стр. 37). У том смислу, локална заједница представља специфичан друштвени оквир у којем се одвија глобализацијско „згушњавање“ простора и времена (Giddens, 1990).

*ГЛОКАЛИЗАЦИЈА КАО САЗНАЈНОТЕОРИЈСКИ ОКВИР ЗА
СОЦИОЛОШКО РАЗУМЕВАЊЕ МОГУЋНОСТИ
МОДЕРНИЗАЦИЈЕ ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА*

Позитивистичко поимање природне средине као (економског) ресурса, проширило се и на савремене сазнајнотеоријске покушаје да се образложи значај социокултурног капитала за укупни друштвени развој. Ти покушаји су посебно развијани у научној дисциплини која се развија на „неузораној ледини“ између две друштвене науке – социологије и економије, а која се именује као економска социологија. Из тих сазнајних оквира је произашло и схватање о глокализацији; иако се то ретко експлицитно наглашава. Наиме, свака расправа о „капиталу“ - чак и када се то експлицитно не наглашава – подразумева да је ту реч о оној вредности која ствара нову вредност (Маркс, 1964, стр. 204); па отуда и расправа о социокултурном капиталу нужно носи тај сазнајни аспект (Милошевић, 2006, стр. 108).

За наредну анализу модернизацијских потенцијала локалних заједница на Балкану прихватљива је употреба тзв. алтернативног појма глобализације, који је „унео“ у употребу и шире образложио Роланд Робертсон (Robertson, 1983).² „Алтернативност“ Робертсоновог појма глобализације састоји се у томе што он указује на могућности превазилажења супротности између партикуларног и хетерогеног, с једне стране, и универзалног и хомогеног с друге. „Ми смо на крају 20. века - каже Робертсон - сведоци и учесници масовног, двоструког процеса који укључује интерпретацију универзализације партикуларизма и партикуларизације универзализма“ (Robertson, 1995, стр. 100; Dimitrova, 2002). Локално се мора разумевати као аспект и услов глобализације. У том смислу би се могао - сматра Робертсон - заменити термин глобализација“ термином „глокализација“ (Robertson, 1995, стр. 30; Dimitrova, 2002).

Под утицајем глобализацијског ширења тржишта (посебно јефтине радне снаге), долази и до нарастања ризика у светским размерама. (Bek, 2001, стр. 62). У томе процесу посебно лоше пролазе економски неразвијене земље, поједини региони и разне маргиналне (депривиране) групе (и) у оквиру развијених друштава. То не значи да су и економски развијене земље и привилеговане групе у њима потпуно заштићене од ризика. У том смислу, Урлих (Beck) Бек закључује да сва савремена друштва обележава једно опште објективно заједништво глобалног положаја угрожености (Bek, 2001, стр. 68).

² Термин *globe* (енгл. именица) био је у употреби пре четиристотине година, да би га Вебстеров речник „прихватио“, у издању из 1961. године, као *globalization* (у значењу светског процеса); одакле се ширио у језичку употребу по свету, као, нпр.: *mondialization* (француски), *глобализация* (руски), *globalizacion* (шпански), *globalisierung* (немачки), *quanqihua* (кинески), *lil`alam* (арапски) и сл.

У почетним расправама, глобализација се често схвата као неки нови наставак „стarih“ расправа о модернизацији. Отуда је стављан нагласак на друштвеноекономски развој мање развијених земаља света и појединих региона у њима. Те расправе, крајем 80-их година 20. века, попримају новолибералну вредносну/идеолошку конотацију, према којој је глобализација линеарни продужетак модернизације капитализма. Такав поглед сужава појам глобализације на економску сферу ширења тржишта, а губи из вида њену вишедимензионалност која захвата и многе друге сфере друштвеног и културног развоја, као што су: комуникационе технологије, екологија, организација рада, култура, политика, цивилно друштво.

Модернизација је само убрзала процес глобализације. Основни проблем око кога се одвија(ла) та дебата састоји се у питању односа простора и времена. Глобализација је (просторно) проширила модерност на незападна друштва. На тај начин, Робертсон је модерност теоријски „усадио“ у глобално-локални контекст. Истовремено, тиме се и модернизација западних друштава разумева у контексту историјских процеса. Ипак, садржај појма локализације (*localisation*) није сасвим занемарен у тим расправама, посебно од када је Робертсон употребио „кованицу“ (новологизам) *глокализација* (*glocalization*). Према *Оксфордском речнику нових речи* (*The Oxford Dictionary of New Words*), енглески термин *glocal* и *glocalization* (као новологизам од *global* и *local*) настао је на основу јапанске речи *dochakuka*, која значи „живети на сопственој земљи“, и односи се на могућности прилагођавања пољопривредне технике конкретним локалним условима. Касније (од почетка 1980-их) тај термин је употребљен као појмовно одређење за маркетинг стратегију којом се јапански производи прилагођавају локалним потребама, укусима, навикама и интересима на светском тржишту. У процесу тзв. јапанизације америчког начина пословања, који ће уследити 80-их година 20. века, тај концепт маркентишке глокализације усвојиће и неке од највећих америчких компанија.³

Према Робертсону, глобално и локално се међусобно прожимају, без обзира да ли се налазе у односима супротстављања или прихватања. У односу супротстављања се налазе онда када се тим процесима приступа у смислу изједначавања глобализације са прихватањем „западних“ вредности („вестернизација“) од стране локал-

³ У том смислу се често наводи извод из говора генералног директора „Кока-коле“ Дага Дафта (Daft), које је он изнео на скупштини акционара компаније, 2000. године: „Ми знамо да послујемо у скоро двеста земаља и да у њима фундаментално послујемо локално... Нико не пије кока-колу глобално... Људи доносе одлуке у својим двориштима, у својим ресторанима, у својим месним спортским аренама. У пиринчаним пољима или у сенкама пирамида“ (Daft, 1999).

них заједница и целих друштава у осталом делу света, и то без критичке дистанце и интерпретације. Однос међусобног прихватања је могућ уколико се том прожимању приступи из „глокалне“ перспективе, јер он омогућава да се глобализација и локализација одвијају као један процес који има две стране. За разлику од глобализације, локализација је процес који је „урастао“ у социокултурне особености локалних заједница и у њихов просторно-географски оквир начина живота.

Треба имати у виду да су теоријске расправе о глобализацији готово увек укључивале проблем локалних специфичности онда када су се везивале за (комплементаран) појам регионализације. У том оквиру неки социолошки приступи регионализацији настоје да истраже стварне социокултурне везе и односе који неку конкретну територијалну (локалну) заједницу чине специфичном у односу на глобално(а) друштво(а). Ни регионално, као ни глобално, не постоји без локалног. Регионално, глобално и локално се прожимају кроз човекову свакодневицу (кроз делатност и свакодневни начин живота). При томе, појединци и групе играју активну улогу у трансформацији своје свакодневице, уз неку меру критичког односа према глобалним процесима али и према локалним навикама. У локалним оквирима се и могу остварити глобални утицаји, тако што се ту живи „глокално“ и доживљава породични живот, обављају свакодневни послови, дружи са пријатељима, слуша музика, гледају филмови, или се и производи, купује и троши и сл.

Дуготрајни историјски процеси културне интеграције „одоздо“, у локалним срединама, имају више спонтани карактер и више захватају емотивно-доживљајну сферу живота људи у њима. Наиме, људи своју културу најчешће доживљавају као поткултуру, током процеса учења и усвајања правила понашања, начина деловања и вредновања ствари и појава. Отуда најинтензивнија осећајна веза човека са одговарајућом културом почиње са локалном поткултуром, да би тај осећајни интензитет слабио преко нивоа културноисторијске заједнице којој припада, до препознатљивог културно–цивилизацијског типа (Kale, 1988, стр. 112). Управо, социокултурне вредности, које су садржане у начину живота људи у локалној заједници, представљају погодан оквир за стратегијску оријентацију развоја у глобализацијским условима.

Једна од стратегијских оријентација развоја локалних заједница односи се на њихово пословање, које се одвија под утицајем новолибералне идеологије, а које захтева максимално могуће прилагођавање организационих форми рада социокултурним специфичностима различитих средина; како би се остварило што већи профит. Та оријентација, с друге стране, наилази на прихватљив одзив у локалним заједницама, јер се од тих нових форми организовања рада очекује да ће више ценити знања и умећа локалног становништва што

би им омогућило да остваре повољнији друштвеноекономски положај. Пословна оријентација на коришћење знања и умећа је, у ствари, оријентација на развијање „људских ресурса“ у локалној заједници, а који могу да допринесу произвођењу добара и услуга којима се задовољавају потребе људи и изван те заједнице. На тај начин се (глобална) хетерогеност потреба појављује као подстицај за одржање разноврсних (локалних) умећа која се оваплоћују у производима и услугама локалних заједница.

ГЛОБАЛНА ХЕТЕРОГЕНОСТ КАО МОГУЋНОСТ РАЗВОЈА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА НА БАЛКАНУ

Балкан, као специфични регион Европе, сам пом себи је хетероген; како у смислу друштвеноекономског развоја, тако и у смислу социокултурних специфичности и системске (не)интегрисаности. Осим тога, у сваком од савремених балканских друштава егзистира више специфичних локалних заједница, које често нису ништа мање хетерогене од Балкана (као регионалне целине Европе). Отуда се Балкан, сам по себи, може третирати као својеврсна „глобална хетерогеност“. С обзиром да је претходно наглашено да су глобализацијски процеси неки вид „јединства хетерогености“, то су могућности развоја локалних заједница на Балкану у условима глобализације већ садржане у тим заједницама; бар када је реч о „хетерогности“ као особини глокализације. Основни проблем, који блокира те могућности, садржи се у историјски наслеђеним (и у блиској прошлости „проживљеним“) сукобима, који спутавају и отежавају успостављање бар оног степена „јединства“ који носи глобализацијска хетерогеност. Отуда Балкан није само „периферија“ капиталистичког развоја, него и „препрека“ садржајнијем прожимању глобализације и „локализације“.

Дакле, балканска друштва (посебно постсоцијалистичка), данас припадају „периферијским“ и недовољно системски интегрисаним друштвима (у односу на центре модерног тржишно-глобализацијског начина рада, политичког усмеравања и вредносног осмишљавања). Њихова „резолутна“ опредељења су окренута у смеру тих „центара“, али вредносни системи - као што су марљивост у раду, демократска толеранција и уважавање личности, критичност и отвореност за нове могућности живота - тешко се „примају“ као престижне вредности; пре свега због „заокупљености“ (суровом) борбом, како за егзистенцију, тако и за идентитетску препознатљивост.

Економске и политичке елите у тим друштвима (у транзицији) готово без изузетка су постепено усвајале оне вредности идеологије „слободног тржишта“ и демократије које нису доводиле у питање њихове стечене позиције у условима изразито хаотичних транзицијских процеса. Па, ипак, бар и „начелно“ прихватање правила тржишног пословања и, с њима у вези, правила демократског поретка,

утицало је на предузимање почетних корака и у „преструктурисању“ и „преобликовању“ начина рада и „редизајнирању“ организације друштвеног живота. Први и основни проблем са којим су се те елите суочиле односи се на „преструктурисање“ начина пословања и на „преобликовање“ великих индустријских предузећа („индустријских гиганата“). Други проблем се нешто лакше решава, јер се односи на „обликовање“ малих и средњих предузећа, која су „дизајнирана“ у мањем или већем складу са системском подршком новим власницима и са особеностима локалних заједница у којима послују, као и са расположивим људским ресурсима у тим заједницама. Да би мала и средња предузећа пружала значајније економске ефекте, она морају имати повољан друштвени оквир и развијене тржишне односе са великим компанијама, повољну законску регулативу и више помоћи од стране државе или других институција за њихов развој. Уколико су мала и средња предузећа повезана у пословне „мреже“ и уколико су чвршће повезана са регионалним и локалним институцијама, онда – како су то показала истраживања Пјора и Сејбла (Piore, Sobel) у регијама северне Италије – она могу лакше да издрже и оштрије „тржишне потресе“ (Thomson, McHugh, 1990, стр. 191).

Отпори савременим глобалним променама више су присутни у оним локалним заједницама Балкана у којима се више уважавају вредности традиционалистичког отпора према „подомаћењу“ глобализацијских процеса својим специфичностима. Међутим, укључивање рационалнијих форми организовања рада у локални амбијент, даје наду да ће се лакше премостити јаз између безличних организација и локалног разумевања смисла живота у заједници. Како је идентитет сваке културе смештен у сопствени локални контекст у неком историјском времену, то се и савремени глобализацијски процеси могу третирали као везивање за „глокално доба“, тј „доба у којем је свакодневно присутна синтеза локалног и глобалног, која је исто тако и дилема људског живота“ (Robertson, 2003, стр. 3). Реч је о двоструком процесу, који истовремено укључује глобализацију локалног и локализацију глобалног. Ти процеси на Балкану су више резултат зависног друштвеноекономског развоја (који у тој регији Европе готово никада нису одвојени од политичке зависности), него што су плод јасних визија о регионалним предностима и заједничких циљно-рационалних пројеката за њихову реализацију на европском и светском тржишту. Оно што Робертсонови следбеници, као нпр. Кондкер (Khondker) називају „микро-глобализацијом“ може се у великој мери препознати у локалним заједницама (Khondker, 2004).⁴ Многобројни су примери „микро-глобализације“ у локалним срединама, а

⁴ Полазећи од Робертсоновог оквира Х. Кондкер (H. Khondker) глокализацију посматра као међузависан процес макро-локализације и микро-глобализације.

данас су највидљивији следећи: настајање феминистичких или еколошких покрета у разним деловима друштвене организованости, као и настајање нових техничкотехнолошких остварења, производа за потрошњу или маркетинг стратегија, који добијају ширу просторну и историјску димензију (и, тако, постају глобалним).

При томе, неопходно је нагласити да се глобализацијски утицаји на савременом Балкану више одвијају у смислу *хибридизације* него глокализације. Наиме, треба разликовати глокализацију од хибридизација. Док глокализација укључује два или више процеса од којих један нужно мора бити локалан, докле за хибридизацију то није нужно (хибридизација укључује разне аспекте из других средина који немају обележје локалне средине у коју се настоје укључити).⁵ Хибридизација на Балкану је видљива у свим аспектима друштвеног живота - од начина инплементације новолибералних вредности (у приватизацији државних/јавних предузећа), преко начина прихватања и развијања демократске процедуре (у усмеравању друштва), до начина осмишљавања вредносних система и њиховог преношења (путем образовања) у културу свакодневице.

У складу са претходно наглашеном интерпретацијом, могли бисмо да додамо да се балканска „хетерогеност“ - без ослоња на „јединство“ - суочила, поред хибридизације, и са још једним неповољним глобалним процесом, процесом „*глобализације*“. Расправљајући о односу глобализације и локалних могућности, у контексту различитих географских средина, Рицер (Ritzer, 2003) наводи да концепт глокализације „ставља акценат на глобалну хетерогеност и тежи да одбаци идеју да снажни утицај Запада, у целини, и посебно Америке, води економској, политичкој, институционалној и - најважније – културној хомогенизацији“. Зато Рицер уводи још један новологизам за означавање неких видова глобализма, а то је *глобализација* (*globalization*). Под глобализацијом Рицер подразумева „империјалистичке амбиције нација, корпорација, организација, и других ентитета и њихових жеља, односно потреба, да се наметну на другим географским подручјима“ (Ritzer, 2003, стр. 193-194), како би на тај начин увећали своју моћ, утицај и раст (*grow*)⁶ профита широм света. Тај савремени светски процес се често још именује као „американизација“ или „мекдоналдизација“, који се разумевају као процеси који остављају мало простора за (будуће) специфичне процесе у локалним заједницама.

⁵ Као пример хибридизације Кондкер наводи систем високог школства у Сингапуру који представља синтезу америчког и британског модела високог школства (Khondker, 2004).

⁶ Отуда Рицер и изводи новологизам *globalization*, комбинујући енгл. глагол *grow* и именицу *globalization*,

„Према томе, већина онога што ми схватамо као локално - каже Ритцер - у стварности је глокално. Што више *глобално* буде апсорбовано у локалном, локално ће све мање и мање остајати без утицаја глобалног“ (Ritzer, 2003, стр. 207).

Као што следи из претходних анализа, глобализацијски процеси у локалним заједницама на Балкану се остварују већим делом кроз хибридизацију и *глобализацију*, као саставне процесе који су видљиви у свакодневном животу човека који још увек припада националним и/или локалним заједницама (Beck, 2002, стр. 17).

Ипак, процеси глобализације не могу се у потпуности поистоветити са процесима локализације. Док глобализација укључује ширење, дифузију и универзализацију културних вредности, образаца, модела и односа, дотле локализација подразумева селективно укључивање, упијање и реинтерпретацију глобалних вредности, образаца, модела и односа. Такође, глокализација укључује савладавање географске раздаљине и временских граница. Томе „иде на руку“ савремена технологија (електронски медији, рачунарска технологија и савремени транспорт), који омогућавају да идеје, роба и људи савладавају просторства као никад до сада. Та технологија је омогућила да се велики број људи широм света свакодневно изложи другим културама, а да при томе они не морају да прелазе границе. Поред технологије, и туризам и други облици просторне покретљивости становништва су подстакли међузависност локалног и глобалног. Под тим утицајима људи се могу у својој локалној средини сусретати са страним туристима, имигрантима или избеглицама. Такође, појединци се кроз потрошњу сусрећу са производима и услугама које се производе глобално и исто тако троше глобално. Али, и разноврсна догађања, која се одвијају на једном локалитету, могу се непосредно одразити на догађања на удаљеним локалитетима. Све то омогућује да везе и односи између појединаца, који су раздвојени хиљадама километара, могу бити интензивнији него контакти у непосредном комшилуку. Отуда је тешко, у стварности друштвеног живота, а посебно у културним вредностима, утврдити шта је ту глобално а шта локално. Следи да је неспорно да глобално не може „кружити над светом“ и да оно може да постоји једино у локалном.

Претходна анализа управо указује да су локални одговори на глобалне изазове могући, да су делотворни и да су значајни за развој региона („локалних подручја“) и локалних заједница у њима. Све те предности глобализације на Балкану попримају инхибиторни карактер, пре свега због одсуства „симболичког капитала“ у појединим локалним (и националним) заједницама - који је, према Бурдијеу, „предујам“ укупног памћења заједница и драгоцен извор поверења и интеграције у односима између њих (Burdije, 1999, стр. 217). Отсуство тог вида капитала на Балкану условљава трајније опстајање хе-

терогености (традиционалних) локалних заједница, али још увек без неког чвршћег (регионалног) јединства; што условљава рецепцију глобализације у свакодневици људи који припадају тим заједницама, више као притиска на идентитет а мање као изазова за развој.

Уколико глобализацију и глокализацију (као њен саставни процес), разумевамо у смислу оснаживања локалних предности, онда нестаје страх од друштвених процеса који су захватили свет (као процеса који наводно „униформишу“, сводећи све културе на облик једне глобалне културе, која поништава све локалне особености, па и особености друштвеног развоја. Ако се има у виду да се такви начини живота и рада (пословања) и односи између актера у локалној заједници преносе у разне делове света, где су присутне мултинационалне компаније, онда се може говорити - као што смо нагласили - о својеврсном процесу „глокализације“, процесу у коме је дошло до глобализације високотехнолошке производње кроз локализовану производну мрежу (Luthje, 2002, стр. 22). Тај процес је својеврсна мешавина либерализма, групашког деловања и државне интервенције, као и мешавина тејлористичке поделе рада, фордистичког патернализма и масовне производње са неким аспектима „иновативне“ организације рада.

Такво повезивање може да подигне ниво регионалног развоја, јер омогућава (локалним) предузећима да наступају заједнички на тржишту, да заједно набављају сировине, да једни према другима наступају као купци-снабдевачи и уопште као даваоци маркетиншких услуга, као и да те улоге међусобно мењају, у зависности од ситуације до ситуације на тржишту. Локалне организације су готово увек повезани са регионалним институцијама (образовним, услужним, социјалним), које су значајне како за процес рада тако и за квалитет свакодневног живота у локалној заједници. Развијање глобалног пословања у локалној заједници добрим делом је потпомогнуто могућностима тзв. виртуелног начина пословања. Социолошка истраживања виртуелног начина пословања, које су урадили Вотсон, Кроустон и Кудоба (Watson, Crowston, Chudoba), указала су на неке његове предности и недостатке. Иако виртуелни начин пословања није сасвим без мана (Milošević, 2004b, стр. 159), његове предности су посебно значајне за пословање у оквирима локалних заједница. Предности виртуелног начина пословања садрже се у следећем: у могућности да се превазиђе временски дисконтинуитет између сарадника на послу (што значи да чланови виртуелног тима не морају у исто време да обављају свој део посла); у могућности да се посао обави без обзира на географску лоцираност чланова неког „радног тима“ (што значи да чланови неког конкретног виртуелног тима могу бити из различитих крајева, држава, па и континената); због потенцијално повољних друштвених последица које тај начина рада оставља на

плану разарања бирократских елита; због могућности да се лакше превазиђу могуће несагласности у радном тиму због припадања различитим друштвеним групама, различитим организацијама и културама/поткултурама, и због могућности да се приступа послу „флексибилније“ како би се правовремено задовољиле потребе корисника услуга (Watson, Chudoba & Crowston, 2004, p. 5). Виртуелни начин пословања пружа, дакле, могућност да се оствари врло висока ефикасност, па се очекује да ће он све више постајати доминантно обележје модернизације глобалне економије, али само у најпокретљивијим секторима рада. Због тог ће и даље опстајати и остали облици глобалног друштвеног повезивања и начина рада; све са циљем да се што ефикасније употребе расположиви људски ресурси у локалним заједницама (Laubacher, Malon, 2002, стр. 4).

*ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА У
ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКОЈ МОДЕРНИЗАЦИЈИ
(УМЕСТО ЗАКЉУЧКА)*

Локалне заједнице на Балкану, као и у другим регијама савременог света, захваћене су модернизацијским процесима, који мање или више коренито „нагризају“ њихов традиционални идентитет. Док је класична-национална модернизација „уздрмала“ њихову (само)довољност и изолованост, обликујући их према униформном националном обрасцу; дотле их згуснути „талас“ нове-глобализацијске модернизације увлачи у све разгранатије мреже пословног повезивања, уз „толерантан“ однос према оним локалним вредностима које могу да „иду у сусрет“ глобалним изазовима. У том погледу, прихватљивост глобализацијске модернизације се посебно огледа у сфери друштвеноекономског развоја локалних заједница. Имајући у виду да се новолиберална идеологија јавља као промотер све убрзанијих транзицијских процеса у глобализацијским размрама, то се њено дејство у локалним заједницама на Балкану најизразитије препознаје у сфери тржишта рада. Сигурност запослења (као једно од битних обележја старог тржишта рада) не постоји више ни као политички пројекат у друштвима Балкана, а стварност тегобне транзиције увелико је наметнула (сурову) борбу за преживљавање. У тим друштвима се дешавају почетне трансформативне промене на тржишту рада. Уместо препознатљиве глобализацијске карактеристике новог тржишта рада, која се огледа у томе што намеће конкуренцију - у смислу „одбира умешних кадрова“, у балканским друштвима је на делу такво тржиште рада које нуди „добре послове само за неке и беспослицу за многе“ (Милошевић, 2004с). Борба за „било какав посао“ још више делује фрустрирајуће на „усамљеног Балканца“, који је више од других Европљана „навикао“ на сигурност у заједници. Ту неси-

гурност још више појачава чињеница да ослабљене синдикате не потпомажу нове мреже организација за запошљавање, посебно оних бројнијих припадника балканских друштава који се налазе на тзв. секундарном тржишту радне снаге.

Могућности запослења које нуде нови облици организовања рада у локалним заједницама може да делује као повољнији мотивишући чинилац за успешно пословање у транзиционим условима. Изгледа да се тржиште рада у условима глобализације балканских друштава „сударило“ са противречностима у сфери рада; у том смислу што су, са једне стране, односи у раду све више одређени тржишном „спонтаношћу“, а, са друге, настојањем да рационална сазнања добију што већи значај у пословању; односно настојањем да се развије „економија вођена знањем“ (*knowledge driven economy*) која захтева висок ниво поверења међу актерима рада, затим већу посвећеност послу свих актера рада, као и већу размену информација, веће поверење и координацију између њих (Appelbaum, 2003, стр. 11-12). Те противречности се настоје помирити активним посредовањем нових организација за давање тржишних услуга запошљавања, али и организационим повезивањем („укорењивањем“) нових форми организовања рада са расположивим (природним и социокултурним) ресурсима локалних заједница. На тај начин, локалне заједнице се третирају, не само као природни ресурс, него и као извор „социјалних“ или „меких“ вештина (*soft skills*) (Abercrombie, Warde, 2003, стр. 111), које поседује радна снага у тим заједницама.

Могло би се рећи да се локалне заједнице појављују, у капитал-односу, као успешна симбиоза физичког и социокултурног капитала. Међутим, прва-национална модернизација локалних заједница је претежно рачунала са њиховим природним ресурсима (као основном физичког капитала), па се није много освртала на њихов социокултурни капитал, већ га је добрим делом разарала - инсистирајући на једнообразности националне модернизације. С обзиром на оскудицу (физичког) капитала у балканским друштвима, глокализацијски капитал-однос се појављује као значајнији чинилац одрживог развоја локалних заједница у њима. Према томе, глобализацијска модернизација се (потенцијално) испољава као чинилац одрживости идентитета локалних заједница.

ЛИТЕРАТУРА

- Abercrombie, N., Warde, A. (2003). *Contemporary British Society*. London: Longman Group.
- Appelbaum, E. (2003). *The transformation of Work and Employment in USA (Challenges, Oportunities and Lessons)*. New Jersey: The State University of New Jersey.
- Bek, U. (2001). *Rizično društvo*. Beograd: Filip Višnjić.

- Beck, U. (2002). The Cosmopolitan Society and its Enemies. *Theory Culture Society*, Feb. 19 (1-2), pp. 17-44. <http://tcs.sagepub.com/content/vol19/issue1-2/>
- Bolčić, S. (1983). „Osnovni aspekti u proučavanju koncepcija razvoja nedovoljno razvijenih područja“. U: *Sociologija i društveni razvoj – Istraživanje i planiranje društvenih promena i razvoja* (grupa autora), ISI Filozofskog fakulteta u Beogradu. 143-157.
- Burdije, P. (1999). *Nacrt za jednu teoriju prakse*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Giddens, A. (1990). *Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Goldblatt, D. (1996). *Social Theory and the Environment*. Colorado: Westview Press.
- Daft, D. (1999). Coca-Cola Chief Douglas Daft Outlines Vision for Growth. www.coke.com/annualreport/1999/message/
- Dimitrova, A. (2002). *Challenging Globalization - The Contemporary Sociological Debate About Globalization*. <http://www.iehei.org/6i6liotheque/annadimitrova.pdf>
- Zapf, W. (2003). Modernization Theory and the Non-Western World. Paper presented to the conference *Comparing Processes of Modernization*. University of Potsdam, December 15-21. <http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2004/p04-003.pdf>
- Kale, E. (1988). *Uvod u znanost o kulturi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Khondker, H. H. (2004). Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept. *Bangladeshe-Journal of Sociology*, 1(2), 12-20. <http://www.bangladeshsociology.org/Набi6%20-%20ejournal%20Paper%20GloбalizationHHK,%20PDF.pdf>
- Laubacher, R., Malone, T.W. (2002). *Retreat of the Firm and the Rise of Guilds: The Employment Relationship in the Age of Virtual Business*. Massachusetts: MIT.
- Luthje, B. (2002). *The Detroit of the New Economy: The Changing Workplace, Manufacturing Workers and the Labor Movement in Silicon Valley*. mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCV2/ARTICLES/luthje/luthje.html
- Маркс, К. (1964). *Капитал*, први том, књига прва. Београд: Култура.
- Милошевић, Б. (2006). Социјални и/или социокултурни капитал: сазнајни домети и употреба појма у анализама и објашњењима транзиције српског друштва. У М. Трипковић (прир.) *Социокултурни капитал и друштвена интеграција* (стр. 93-110). Нови Сад: Филозофски факултет-Одсек за социологију
- Milošević, B. (2004a). *Umeće rada*. Novi Sad: Prometej.
- Milošević, B. (2004b). Transformacija organizacija rada u procesima globalizacije: uticaj novoliberalne ideologije. *Sociologija*, XLVI(2), 143-166.
- Обрадовић, М. (1994). Теорија модернизације и модели развоја. У: Ј. Перовић (ур.) *Србија у модернизацијским процесима*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Офе, К. (1999). *Модерност и држава: Исток-Запад*. Београд: Филип Вишњић.
- Ritzer, G. (2003). Rethinking Globalization: Glocalization/Grobalization and Something/Nothing. *Sociological Theory*, 21, 193.
- Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In M. Featherston, S. Lass and Roland Robertson (Eds.) *Global Modernities* (pp. 25-44). London: SAGE Publications.
- Robertson, R. (2003). Glocality And Disciplinarity: The Global-Local “De-Antinomized”. Paper presented to the conference *Antinomie Dell'educazione Hel XXI Secolo*. http://www.uniroma3.it/inevidenza/global_edu/relazioni_antinomie_educuzione.pdf
- Roudometof, V. (2003). Glocalization, Space, and Modernity. *The European Legacy*, 8(1), 37-60.

- <http://www.ingentaconnect.com/content/carfax/cele/2003/00000008/00000001/art00004>
- Tiryakian, E. A. (1998). Neo-Modernisierung: Lehren für die und aus der postsozialistischen Transformation. In K. Müller (ed.), *Postsozialistische Krisen* (pp. 31-52). Opladen: Leske & Budrich. <http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2004/p04-003.pdf>
- Thomson, P., McHugh, D. (1990). *Work Organisations, A Critical Introduction*. Basingstoke: Macmillan.
- Watson-Manheim, M.B., Chudoba, K. M. & Crowston K. (2004). The paradox of discontinuities and continuities: Toward a more comprehensive view of virtuality. *Academy of Management Conference*, New Orleans, LA. <http://crowston.syr.edu/content/paradox>

Božo Milošević, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Novi Sad

GLOBALIZING MODERNIZATION AND TRADITIONAL IDENTITY IN THE LOCAL COMMUNITIES IN THE BALKANS

Summary

In this paper, globalizing modernization is regarded as a challenge for the Balkans' local community development, but also as a kind of test for the development of the Balkans as a specific European region. In addition, globalizing modernization is understood as a social and cultural process with a broader meaning than the classic concept of national modernization. The classic sociological concept of modernization is based on the ideas of sociological classics (Durkheim, Weber and Marx) about the relationship of society and nature ("geographic area"). According to these ideas, the natural environment is treated as a "pre-modern condition". Modernization is a process that transforms such social conditions through a rational use of the natural resources. Such a cognitive and theoretical framework derives a widespread but one-sided sociological understanding of the impact of the globalization processes on the local community development. This point of view treats modernization as a "world pressure" on "local areas" and represents a double narrowing of the cognitive field, or double reductionism in the theoretical approaches to the globalizing modernization of local communities. The first aspect of this reductionism is related to understanding local communities as a "local area". The second one consists of considering the communities as passive recipients rather than as active participants in the processes of modernization. Hence, such treatment of globalizing modernization is understood as "pressure" on local communities, not as a "challenge" for their modernization.

For the analysis of the modernization potentials of the Balkans' local communities, the use of the so-called alternative concept of globalization as glocalization (Robertson, 1983) is quite suitable. Hence, the Balkans can be observed as a kind of globalizing heterogeneity. The main problem which blocks the globalizing modernization of the Balkans' local community development refers to the historically routed conflicts (revived in the recent past). Conflicts hinder and aggravate the constitution of at least such a level of unity that characterized globalizing heterogeneity. However, the inclusion of more rational forms of work organization into the local ambience gives hope that it will become easier to bridge the gap between impersonal organiza-

tions and the local comprehension of the meaning of life within the community. These processes in the Balkans are a result of the dependent social and economic development (always accompanied by the political dependence), rather than a product of a clear vision of regional advantages and mutual goal-rational projects aiming toward the European and world market.

It must be emphasized that the Balkans' heterogeneity, without relying on unity, confronts two unfavourable factors of globalism, which are rather like hybridization and globalization than glocalization. Therefore, the advantages of globalization in the Balkans acquire an inhibitory character, mainly because of the absence of the symbolic capital in some local (and national) communities, which is, according to Bourdier, the advance in the collective community memory and a valuable source of trust and integration (Burdije, 1999). The absence of such capital in the Balkans results in a permanent state of heterogeneity in the local communities, without a stronger (regional) unity. The consequence of all of this results is the fact that the people from the Balkans understand globalization as a pressure on their identity rather than as a challenge for the development.